

MODERN ETİK VE SİYASET

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Kemal BAYRAM

Afyon Kocatepe Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi

GİRİŞ

Felsefenin alt dalı olarak etik, nasıl yaşamalıyım, iyi nedir, kötü nedir gibi sorulara cevaplar arar. Felsefenin bütünsel bakışı çerçevesinde bu sorular, tüm insani eylem alanlarını, siyasal olanları da kapsayacak şekilde genişletilebilir. Bu açıdan, birey ile müdahil olduğu tüm müşterek (kollektif) oluşumlar (toplum, topluluk, dernek, ev, işyeri...) arasındaki ilişkide ortaya çıkan siyaset de, insani bir eylem olması nedeniyle, etik ile iç içedir. Günümüz siyasal alanında, varlığını inkâr edemediğimiz meseleler olarak sayabileceğimiz yabancılaşma, siyasetten soğuma, kamusal alanın daralması gibi sorunların hepsi modern etik anlayışla bağlantılıdır. Modern yaşamın kapsamındaki bireyselleşme, beraberinde etik çoğullaşmayı getirmiş ve bu çoğulluk, ekonomiden siyasete, toplumsal yaşamdan zihniyete kadar çeşitli alanlarda kriz olarak tezahür etmiştir.

Schaar'a (1989: 17) göre bu kriz, her şeyden önce modernliğin temel yönelimlerinin bir ürünüdür. Özellikle ussallık, verimlilik, iktidar tutkusu, etik görececilik ve eşitlik gibi bileşenlerin ürünüdür. Modern zihin ulaştığı gelişme düzeyi ile modern devlette itaati ve düzeni destekleyen ilkelerin kökünü kemirmektedir. İtaat artık bir alışkanlık, çıkar veya zorunluluk meselesidir; akıl, ilke, derin his ve inanç ile bağları koparılmıştır. Nietzsche'nin insansızlaştırma, Weber'in araçsal-işlemsel akıl dediği durum, çağdaş bilim ve ussallık kavramlarının ürünüdür. Meşru otoritenin çöküşü, modern otoriteyi tanımlayan ideal ve maddi güçlerin ürünüdür. Bu çöküş uzun süredir siyaset dışı toplumsal sektörlerde (aile, ekonomi, eğitim, din) görülmektedir ama hızla siyasal alana nüfuz etmekte ve modern devletlerde, insanı çevreleyen ve hâkim olan devasa denetim yapıları, "hayati otorite ilkesi üzerine değil, ahlaki boşluk üzerine" kurulmaktadır.

Taylor (1995: 11, 44), sonuç olarak otoritenin çöküşü ve ahlaki boşluğa yol açan modernliğin getirdiği sıkıntıların üç temel kaynağı olduğunu belirtir. Bunlardan birincisi, insanlara ulvi amaçlarını kaybettiren, kozmik düzenden koparan bireyciliktir. İkinci önemli sorun ise çevredeki tüm varlıkları birer ham madde veya araca dönüştüren, çevrenin kutsal yapısını bozan, her şeyi verimlilik ve fayda maliyet çözümlemesine tabi tutan her şeyin ölçütü olan araçsal akıldır. Böylece teknolojinin özgürleştirici vaadi boş bir konfora dönüşmüştür. Gayri şahsi mekanizmaları tüm

potansiyel tehlikeleri ile beraber inşa etmiştir. Üçüncüsü de bu iki kaynağın siyasal yaşamdaki korkutucu sonuçlarıdır. Bir siyasal proje yokluğundan siyasal katılımın dolayısıyla özgürlüğün azalması. Bunlar arasında yabancılaşma, özgürlük kaybı, katılımın azalması, yalnızlaşma ve güçsüzlük vardır. Bu kaynakların sıkıntı olarak tezahür eden sonuçları da modernliğin bunalımları olarak; anlam yitimi denebilecek ahlaki ufku kararması, araçsal akıl karşısında hedeflerin gölgede kalması ve özgürlük yitimi şeklinde ortaya çıkar.

BİREYCİLİK

Modernliğin öngördüğü siyasal fail, Kant'ın ahlakının tanımladığı evrensel, ortak akılın bir parçası olarak kendi iradesine göre yaşamını düzenleyebilen özerk bireydir. Bu birey, modern zamanlarda her türlü düzenin temel birimidir. Ancak, özerk modern birey tipiyle beraber ortaya çıkan benlik bilinci, bireylerin grup ve ahlaki bağımlılıklarını yok etti. Artık her insan kendinin otoritesi, rehberi, sınır koyucusu, hakikat üreticisiydi. Benlik artık kendine dışsal olan bir hakikat ve ahlak kaynağı tanımamaktadır. Kendi eylemlerinin hakemi de kendisidir artık. Rousseau, modern tecrübenin gidişatındaki bu tehlikeyi ilk sezmiş düşünür olarak; insanların hem bilinçli, hem bireysel, hem de grubun ahlaki bağlarını sınırlarını paylaşacakları bir kuram formüle etmiştir. Böylesi bir siyasal yapının yokluğunda insan köle olacaktır (Schaar, 1989: 30-31). Yani sorumluluk taşımayan bir eylemin yer aldığı yapıda özgürlükten bahsedilemez. Özgürlük, iradenin kullanıldığı derecede sorumlu olmakla mümkündür.

Modernliğin bireyci vurgusundan doğan ahlaki parçalanmanın bir sonucu olarak, Heller ve Feher (1993: 70), günümüz Batı dünyasında üç ana ahlaki söylem olduğunu ifade eder. Bunlar nihilizm, evrenselci rasyonalizm ve liberal demokrasiyi ön gören faydacı ahlaktır. Modern yapılanmada, topluluğun (cemaatin) alternatifi olarak, bireyin aşırı derecede vurgulanması, özellikle nihilizmi ve görececiliği ön plana çıkarmıştır. Nihilizm, otorite dönüşümü sürecinde (akıl ile Tanrı'nın yer değiştirmesi), ölü Tanrı'nın yerini aklın dolduramayacağı şeklindeki kaygının ürünüdür. Üstün otorite ortadan kalkınca; hem fail hem de eylemlerinin ahlakiliğini sorgulayan, onları sınayan kişinin nedenleri tartışma doğurunca ahlaki karar alma olanağı ortadan kalkacaktır. Bu sefer ahlak yerine çıkar, iktidar, rahatlık veya uyumluluk kararı belirleyecektir (Heller, 1993: 73). Modern birey için her bağlam arızidir ve görevi bu arıziliği yargıya dönüştürmektir. Temel bir ahlaki standardın ortadan kalkmasıyla eylemlerin ahlak açısından değerlendirilmesi bile kendi başına ciddi bir sorun olmuştur. Böyle bir durumda iyi ve kötünün ne olduğunu tespit etmek bile imkânsızlaşır. Çıkara, uyuma, iktidara, rahatlığa hizmet eden tüm eylemler "iyidir" adeta.

Heller (1990: 55), bir başka çalışmasında da modern dünyadaki temel sorun olarak etik alanların çoğalmasını işaret etmektedir. Günümüz insanı, bir bütünlük içinde veya birkaç ortak değer bile söz konusu edilebileceği bir 'ethos' (töre) düzeninde yaşamamaktadır. Heller'a (1990: 57), göre modern insan tam anlamıyla 'dünyaya fırlatılmış', tesadüflere ve arıziliklere bağlı bir kişiliktir. Çünkü özerk birey olarak tasavvur edilen modern insana amaç sağlayacak bağlar (biyolojik, toplumsal) artık

yoktur. Anlam kaybına uğramış bir birey için de özgürlük hiç bir şeydir. Arendt (1996: 112), bu anlam kaybını amaçlar ile araçlar arasındaki ilişkinin niteliksel dönüşümü çerçevesinde tespit eder. Arendt'e (1996: 256) göre, modern dünyanın anlamsızlaştığına dair ilk işaret anlam ile araç arasındaki özdeşliğin kesinliğidir. Çünkü tüm amaçlar, araca indirgenmiş ve "...,,... uğruna" anlamlı bir ifade olmaktan çıkmıştır. Tüm meşruluğunu kullanım nesnelere üretiminden alan mevcut yapıda ulaşılan her amaç, yeni bir amaç için araca dönüştürülür. Tüm araçlar meşruluğunu amaçlardan aldığından, modern yapılarda her yeni teşebbüs, yeni bir meşrulaştırma ihtiyacı doğurur.

Cemaatçi bir bakışla modern devletin totaliterliğine dikkat çeken Perrin (1997: 45) ise, aydınlanmanın idealleri ile yola çıkan Fransız Devrimi'nin, birey ile devlet arasındaki deseni oluşturan tüm özerk grupları saf dışı edip, totalleşme eğilimine girdiğini belirtir. Yani modern devlet kendi ile yalıtılmış (atomist) modern birey arasındaki her şeyi sistematik olarak ortadan kaldırır. Bu durumun doğal sonucu da militarizm, bürokratik mutlakiyetçilik, kültürel kopma, ruhun parasallaşması, nakit akrabalığı, ahlaki dümeni olmayan kayıp bireyler ve yabancılaşmadır. Devlet, bireyin sığınağı olan cemaati yok etmektedir. Batı toplumunda devlet bütünleşme, akrabalık, inanç gibi sistemleri geliştiren aracı toplumsal grupların özerkliği ve işlevlerini zayıf düşürerek büyümüştür. Ülkesel devletin iktidar pekiştirilmesi 'mamul bireyselcilik' ile mümkün olmuştur. Siyasal iktidar bu bireyselcilik ve eşitlikçi tutumla doğal hiyerarşileri de ortadan kaldırmış ve bireyi karşısına çırılçıplak almıştır. Tocqueville'nin ifadesiyle "böylesi bir güç yok etmez, zulüm yapmaz... ama bireye öyle baskı kurup, öylesine parçalar ki bu süreci toplumu, yönetimin çoban olduğu korkak ve çalışkan hayvanlar sürüsüne indirgeyene kadar devam ettirir". Geleneksel kurumların ahlaki etki ve saygınlıklarını kaybetmelerine paralel olarak devlet, nefes alıp vermenin, sadakatin ve yetkinin ana kaynağına dönüşmüştür. Artık 'her şeye kadir' ve eşitlik, hak, adalet, şefkat gibi özellikleri kullanan baba bir devlet vardır (Perrin, 1997: 46). Modern devletin, uyruklarının yaşamının maddi-manevi tüm boyutlarını faaliyet alanı olarak gören "çoban iktidarı" böylece şekillenmeye başlamıştır.

ARAÇSAL AKIL

Modernlikle beraber gelen sıkıntıların bir diğer kaynağı da araçsal akıldır. Modern öznenin sahip olduğu ana özelliklerinden birisi olan araçsal akıl; yan etkisi, maliyeti ne olursa olsun amaçların gerçekleştirilmesinde etkinliği-üretkenliği ön planda tutar. Bu anlayışın, ahlaki açıdan bazı sonuçları olmuştur. Taylor (1985: 249), kimliğin önemini vurgularken, günümüzdeki temel sorunların anahtar kavramının 'modern kimlik' olduğunu belirtir. Bu kimliğin ana bileşeni de ahlaki protestoları harekete geçiren haset ve hırsın motor olduğu bir iktisadi yapıdaki sonsuz arzu çoğullaşmasıdır. Sürekli büyüyen bu arzu, Taylor'ın ifadesiyle, bir tür köleliktir. Çünkü insanı, daha ulvi amaçlardan alıkoyar. Modern öncesi dönemde ben kimim sorusu rahatça yanıtlanabilirdi. Oysa Taylor'a göre (1985: 262-264), günümüzde kendimiz dışında bir kimlik ufkundan söz etmek olanaksızdır. Benlik algılayışlarımız, doğa-

mızı oluşturan hedef arzu amaçlarımızın tatminine indirgenmiştir. Modern kimliğin oluşumuyla yoğun kamusal yaşam ortadan kalkmaya başlamıştır. Modern kimliği taşıyan ve arzusunu tatmin arayışındaki özne belli derecelerde özerklik ve mahremiyete sahip olmalıdır. Modern kimliğin gelişimi, ortak yaşam topluluğunu yok etmektedir ve herkes kendini bulma arayışındadır. İyi yaşam, his ön plana çıktıkça, duygusal tatmin açısından tanımlanmaya başlamıştır. İlginç biçimde modernliğin hayalindeki akıl sahibi insanlar, *playboy hedonizminin* girdabındaki duygusal zavalılara dönüşmektedirler. Aslında sorun özü itibariyle modernliğin uğradığı kazayla, daha çok araçsal akıl ile ilgilidir. Modern özne, özerklik talep etmektedir. Çünkü bu özne artık büyük bir düzenin parçası değildir, kendi kaderini tayin etmelidir. Kaderini tayin eden modern insan için arzusunun ussal olarak tanımlanması, tatmini ve denetimi, ancak araçsal akıl -doğanın bizim hammademiz olması çerçevesinde- ile mümkündür.

Günümüzde araçsal akıl merkezli profesyonelleşme, ahlakın da yer aldığı kamusallığın alt yapısını dönüştürmüştür. Bu alt yapı, elektronik kitle iletişim araçlarının yükselişi, reklâmın kazandığı önem, eğlence ile bilgilenmenin iç içe geçmesi, her alanda artan merkezileşmeyle yeniden şekillenmiştir. Özellikle iletişim ağının ticarileşmesi, basın yayındaki örgütlenme bir nüfuz dönüşü. Artık kitle iletişim araçları, insan davranışını etkileyebilecek nitelikte değerler yaratabilecek kadar iktidarla donanmış bir arenadır (Habermas, 1997: 32). Kamusal etkileşimde yüz yüze ilişkilerin ortadan kalkmasıyla gündeme gelen boşluğu, artık bu iktidar yüklü medya doldurmaktadır. Yani Habermas, bilgiye dayalı araçsal aklın, ekonomi ve devletin ötesinde yaşam alanlarına doğru dalgalandığını ve oradaki ahlak, siyaset, estetik ve pratik akılcılığa rağmen egemenlik elde ettiğini belirtir. Yaşam dünyası böylece sömürgeleştirilir. Yaşam dünyasını istila eden, günlük konuları depolitize edip, iktidarı teknik kararlar almakla eşdeğer tutmaya yol açan fail, teknokratik bilinç aracılığıyla işleyen araçsal akıldır. Bu akıl piyasa, sanat, din ve ahlaka da nüfuz etmektedir (Larain, 1995: 185-186).

Marcuse'ye (1964: 147, 148) göre de modern teknik aklın hesaplanabilir evren algısının, ahlaki bir takım sonuçları olmuştur. Teknik akıl çerçevesinde doğanın nicel olarak ele alınması; hem doğaya ilişkin açıklamaların matematiksel yapılara indirgenmesine hem de gerçeğin amaçlardan, doğrunun iyiden, bilimin de etikten ayrılmasına yol açmıştır. Doğru bilgi ve akıl, algılar, değerler, tutumlar üzerinde hâkimiyet kurar. İnsani, dini ve ahlaki fikirlerin birer "ideal" olması, bunlara bilimsel olmayan bir nitelik yüklemekte ve bu idealleri merkez alan muhalefet ciddi anlamda zayıflamaktadır. Bu ideallerin somut ve eleştirel içerikleri ahlaki ya da metafiziksel atmosferde buharlaşmaktadır. Buharlaşmaya rağmen Beck (1999: 28), ahlakiliğin hala işlerliği olduğunu ama ahlaki değer sistemlerinin ikameleri olmaksızın aşındığını belirtmektedir. Örneğin çevre hareketi gibi en masum değerler bile, ekoteknokratlara bağımlı kalmış ve dünyayı kurtaracak güçlü bir el arayışı, ekolojik diktatörlüğe dönüşmüştür. Ahlaki değerlerin dahi teknokratik bir mesele olarak görülmesi, teknik aklın totalliğini takviye etmektedir.

Araçsal aklın iktidarın nitel olarak dönüşümünde de rolü vardır. Modern öncesi dönemin aksine, iktidarın dayanağı artık araçsal akıl ve bilimdir. Modern öncesi dönemde iktidar, hukuki-söylemsel tarzda aşkın, gündelik yaşamın ötesindeki devletle vardır. Modern dönemde ise egemenlik gündelik olana girer ve toplumsal içkin olarak, toplumun kılcal damarlarında (mikro iktidar söylemleri-Foucault) dolaşmaya başlar ve devlet artık ötede değil, toplumsal yaşamın içindedir (Lash, 1994: 56). Böylesi bir devlet de zorunlu olarak içkin kaynaklarla meşrulaştırılmalıdır. Bu meşrulaştırma kapsamında insanların kişiliği üzerinde ahlaki bilinç, beşeri bilimler ve disiplin aracılığıyla müdahalelerde bulunulur. Böylece eski rejimde dışlayarak, öldürerek muhafaza edilen iktidar artık normalleştirerek, ahlaklaştırarak ayakta kalmaktadır. Ahlak, modern devletin elinde istediği gibi şekillendirebileceği bir araçtır.

Modern dünyada insanların eylemlerinin verimlilik, fayda ve maliyet açısından karşılaştırılması araçsal akıl ile gerçekleştirilebilir. Araçsal aklın hâkimiyetinin farkında olan Weber, Çağdaş Batı’da siyasal düzeni destekleyecek mutlak değerlerin olmadığını belirtmektedir. Öze ilişkin ahlaki değerlerin hedefleri bir zamanlar Protestan ahlakı ile tesis edilmişti. Ancak artık hâkim söylem olan kapitalizmin tek dayanağı, araçsal akıldır. İnsanlar ahlaklaşmayı veya kâmilleşmeyi düşünmeden verimli olarak çalışmaya devam edecektir. Bu yönde zorlayıcı ahlaki bir özün yokluğu, kamu icraatlarını hissi niteliklerden mahrum bırakacak ve kamu yararına yönelmiş otorite doğal olarak desteksiz ve istikrarsız olacaktır. Güçlü bir ahlaki öz temelini yokluğu, yasal-ussal meşruluk kurumlarını da tehdit edecektir. (Merelman,1998:356). Yani ahlaki özün yokluğu, tüm faaliyetlerin verimlilik açısından değerlendirmesine yol açmış ve bu durum yasal-ussal düzenlemeleri de kırılmış bir hale sokmuştur.

Daha da önemlisi, kapitalizmin gelişimiyle bürokratikleşme, toplumsal bir niteliğe dönüştürmüştür. Bu yapıda din kaynaklı ahlakın yerini, bürokratik örgütlerdeki işlerlik almıştır. Araçsal akıl anlayışı çerçevesinde dünya büyümesini yitirmiştir. Bu davranış tipi öncelikle devletle cisimleştiği için, modern meşru düzenin dayanağı olan soyut ve yasal normların yayılmasını hızlandırmıştır (Giddens, 2000: 51). Ussal bir siyasal faaliyet alanının yaratılmasıyla (bürokrasi) beraber geleneksel simgelerin nüfuzu sarsılmıştır (büyünün bozulması). Bürokrasinin büyümesi insanları, modern toplumsal ve ekonomik düzenin idaresinin dayanağı olan uzmanlaşmış, gayri şahsi işbölümüne, bürokrasinin “demir kafesi”ne hapsetmiştir. Modern ekonomik düzen ve koşulları bugün sadece ekonomik kazançla doğrudan ilgili olanları değil, bu mekanizma içinde doğan bütün bireylerin hayatlarını karşı konulmaz bir güçle belirlemektedir (Weber, 1997: 180). Yani modern insanın bu kafesten kaçışı yoktur. Çünkü artık evrensel söylemi olan bir ahlakın hayali olan “evrensel insan” yoktur. Onun yerine, eğitim yoluyla beceri ve uzmanlık kazanan “kendini yetiştirmiş kişi” vardır. Yani hümanizmin yerini, mesleki eğitim almıştır (Giddens, 2000: 52-59).

Wolin’e (1981: 77, 84) göre, Weber’in “demir kafes” benzetmesi başka çağrışımlar da yapar. Her şeyden önce dini ve ahlaki tercihten ekonomik zorunluluklara dönü-

şümü simgeleyen kafes; modern ekonomik düzenin dev çarkları arasındaki çaresizliğimize de karşılık gelir. Bu çark, içinde doğan herkesin, yaşamını belirleyen bir mekanizmadır artık. Bürokratik örgütlenme ussallığın zaferidir ve kapsamında düzen, hesaplanabilir kararlar, düzenli işlemler; sorumlu, nesnel, nitelikli yetkililer vardır. Ve bu yöndeki teknikler; standartlaşma, mekanik davranış ve tek biçimli tatlari kullanır. Dini, ahlaki ve siyasal inançların altınını oyulmasıyla beraber, ussallaştırıcı güçler devreye girmiş ve adeta retorik gücüne dayalı olarak haklılaştırmalar öne sürmektedir.

Modern dönemin özlemi olan, araçsal aklın matematiksel yaklaşımıyla şekillenen pozitif bilim anlayışından siyasal olgular da nasibini almıştır. Batı toplumunun biçimlenmesinde en önemli rolü oynayan bilim ve teknoloji, siyaseti de bilimselleştirmiş ve teknokratik-pragmatik bir tarza büründürmüştür. Özellikle 18. yüzyılda batı düşüncesinde önemli popülarite kazanmış pozitivizm bilimi, değer yargılarından arındırılmış bir çaba olarak tanımlanmış ve sosyal bilimlerde de doğal bilimlerin kuram ve yöntem ilkelerini benimseyen ayrıca, bilimin evrenselliğini de iddia eden bir süreci öngörmüştür. Bu süreçte özellikle bilimin nesnellik ilkesi çerçevesinde ahlak ile siyasetin ayrışma süreci netleştirilmiştir. Pozitivizme göre ahlak, belirli bir zaman ve mekânda gerçekleşen iyi-kötü yargılarını esas alan aldığından, görelievrensel olmayan bir içeriğe sahiptir ve bu yüzden bilimin dışında “metafizik” bir alanı ifade eder. Bu nedenle siyasal teori, bilimsel esaslar üzerine oturtulması gereken, olguları açıklayıcı nesnel bir girişim haline gelmekle, ahlak ile bağlarını koparmak durumunda kalmıştır (Köker, 1993: 339). Geniş ölçekli bilimselleşme, siyaset ile birlikte ahlakı da bilime tabi kılma sürecini getirmiştir. Ayrıca paradoksal olarak Aydınlanma Çağı’nın genel özelliği olan evrensel aklileştirme doğrultusunda rasyonalite anlayışından türeme ideal ve evrensel aklın ilkelere uygun bir ahlak tanımı yapma çabası da söz konusudur. Dolayısıyla bilim, bir yandan insan düşüncesini nesnel gerçeklik temelinde yeniden kurmaya yönelik bir gelişme olarak öne çıkmakta, diğer yandan da bilimsel düşünce tarzının diğer düşünme tarzlarından (dini, metafizik, ahlaki) üstün olduğunu zımnen kabul etmektedir. Bu çerçevede siyasetin bilimselleşmesi hem siyaset ile ahlakın birbirinden ayrılması hem de bilimin tanımladığı rasyonaliteye uygun normlar bütününe siyaset de dâhil tüm insani ilişkileri belirlemesi anlamına gelir. Yani Eski Yunan’dan modernliğin başlangıcına kadar, “iyi toplum nedir?” sorusuna felsefi cevaplar arama faaliyeti olan siyasal düşünce (felsefe) yerine, bilimselleşme süreci içinde, toplumsal birlikteliğin iyiliği sorunundan bağımsız, mevcut bir toplumsal birliktelik tarzı içindeki sorunların pratikte nasıl çözülebileceği sorusuna cevap arayan teknik bir faaliyet haline gelmiştir. Bu düzlemde teknik olarak siyaset bilimi ortaya çıkarken, siyasal ahlak da çağını doldurmuş ya da metafizik olduğu gerekçesi ile bilimselliğin prestijinden yoksun kılınarak dışlanmaya çalışılmıştır.

Aynı şekilde Brown da (1998:291) günümüz demokrasilerinin çoğunda ortaya çıkan bunalımının derinleşmesinde yönetim ve siyasetin ahlaki iddiaların dışında tutulması, pozitif toplumbilim mirasına paralel olarak pozitivist içeriğin devletin ahlaki

temellere sahip olmasını engellemesi ve bilimler arasındaki katı branşlaşmanın rolü olduğunu belirtir.

MODERN ETİK ANLAYIŞININ SİYASAL SONUÇLARI

Habermas (1975: 18) ahlakın serüvenini, tarihsel, siyasi ve sosyo-ekonomik sonuçları açısından ele alır. Toplumsal denetimin devlete geçmesi ve ailenin, üretimin ana etkeni işlevini yitirmesiyle beraber, toplumsallaştırma işlevlerinden bazılarını da kaybettiğini belirtir. Bu yapıda alt sistemler oluşmuş ve toplumsal bütünlük sorunu baş göstermiştir. Gelenekle birlikte ailenin de zayıflamasına paralel olarak, otorite ile yasal düzen arasında bir farklılaşmanın ortaya çıkması, haklılaştırma mekanizmalarıyla yerleşik ahlak sistemlerini karşı karşıya getirmiştir. Sonuçta laik ve ilahi kaynaklı iktidarların kurumsal olarak ayrışmaları ortaya çıkmıştır. Meşru otorite düzeni çerçevesinde çıkarların zıtlığı bir süre için örtülebilmektedir. Bu örtmeyi sağlayan etkenler ise meşrulaştırıcı ideolojileridir. Böyle bir yapıda ise ilginç olan otoritenin, geleneksel dünya görüşlerine geri gidilerek, yurttaş etiği çerçevesinde haklılaştırılmasıdır (Habermas, 1975: 19). Artık ahlak, siyaset sahnesinde iktidar sahiplerinin ihtiyaç halinde başvurdukları nostaljik bir öge konumundadır ve bu ögeye başvurulması bir çelişkidir.

Modern ulus devletler için en ciddi sorun, görece türdeş olmayan bir toplum üzerinde hükümranlığı sürdürmektir. Heterojen toplumlarda ise düzen, katı bir tarzda merkezleşmiş devlet olmaksızın sürdürülemez. Ancak bu, demokratik idealin özlemi olan farklı grupların özerkliğinin yok edilmesi pahasına gerçekleştirilir. Devlet merkezi konumunu sürdürebilmek için ya değer boyutunu önemsizleştirmeye yönelir ya da birçok grup tarafından kabul görece tüketimcilik veya refah gibi değerlere indirgemeler yapmak zorundadır (Piccone, 1991: 25). Modern devlet, bu grupların siyasi bütünleşmesini teminat altına almak için yeni değerler ihdas etmek zorunda bile kalabilir. Tarihsel mitler oluşturmak, bu mitlere ahlaki bir sorumluluk ile bağlanmayı teşvik etmek modern devletin sıkça başvurduğu taktiklerdir. Modern dönemde siyasi iktidarın uyrukların itaatinden türetilebilmesi, gökyüzünden yeryüzüne indirilen iktidar için bir zorunluluktan artık. İktidar bu çerçevede kendine özerk ve içkin bir temel arayışına girmiştir. Bazı yönetsel uygulamalar bu temel arayışının sonucu olarak gündeme gelmiştir. Birey, vazgeçilmez haklara sahip olmadan önce bazı davranış kalıpları edinmeliydi. Varsayımsal da olsa, artık iktidarın dayanağını oluşturan sözleşmede taraf olan birey, öncelikle toplumsal disiplinin nesnesiydi. Artık uyruklar bedenleri ile beraber yeni bilgi üretim alanı, yaşam tarzını yönlendiren kuralların uygulama noktası, yönetimin nesnesi veya devletin çözmesi gereken sorunlardan biridir. Benzer kırıntılar, Protestan iş ahlakına göndermelerle öznenin kendi kendini disipline etmesi, meslek uğraşının dâhil olduğu toplumsal etkinlik gereklilikleri Weber'in (1997: 95) modernliği ele alışında da görülür. Bu ahlakta, davranış uyumu (itaat) ile kurtuluş iç içedir ve hayat, kurtuluşun gerçekleştirilebileceği basit bir araçtan başka bir şey değildir. Bu anlayışın getirdiği kendiliğinden davranış biçimleri, normalleştirme iktidarı Weber gibi Foucault'nun da disiplini

üzerindeki çalışmalarının merkezi konusu olmuştur (Pasquino, 1993: 39). Disiplin uygulamalarının ahlaklaştırma işlevi özellikle dikkat çekicidir.

İktidarın modern dönemde geleneksel yapılardan farklılaştığı, nitelik değiştirdiği genel kabul görür. Modern iktidar ister Gramsci'nin (1986: 98-99) çözümlemesinde olduğu gibi hegemonik (ikna ile rıza sağlama ve zor kullanma) isterse Foucault'nun belirttiği gibi söylemsel nitelikte olsun ahlak, modern iktidarın ilgi alanındadır. Bu çerçevede Gramsci, yönetimin iki boyutunu zorlama ve toplumda ahlaki liderlik olarak tespit eder. Modern toplumdaki iktidarın doğası hegemoniktir ve bu hegemonya iktisadi, siyasi olduğu kadar da ahlakidir (Gramsci, 1986: 160). Yani mücadele yalnızca üretim araçları mülkiyeti üzerinde değil, aynı zamanda bilinç-zihniyet, değerler ve normlar üzerindedir (Gramsci, 1986: 240, 254, 258). Ophir'e (1990: 107) göre de, toplumsal anlam haritaları genellikle bu hegemonik kültür üyeleri tarafından çizilir. Hegemonik kültür aynı zamanda, sıradan bir üyesinin günlük yaşam şebekelerini oluşturur. Bu şebeke, entelektüel ufuk, siyasi idealler, mesleki beklentiler, damak zevki ve ahlaki yargıları bile biçimlendirir. Yine Gramsci, (1986: 183-186) devletin eğitici işlevi açısından bunu ele alır. Gramsci'ye göre, halk yığını üretici güçlerin gelişme düzeyine, egemen sınıfların çıkarlarına karşılık gelen belli bir kültürel ve ahlaki düzeye; okul ve mahkemeler aracılığıyla devletin getirme teşebbüsü etik bir teşebbüstür. Bu tür etkinlikler, hegemonyanın temel bileşenleridir.

Hegemonya veya söylem o kadar yerleşik bir güç kazanmıştır ki artık normlar ahlak kurumu tarafından değil, söylem tarafından inşa edilmekte ve teknokrazi tarafından sürekli yeniden üretilip meşrulaşmaktadır (Sarup, 1997: 114). Yani günümüzde normlar dahi aşırı derecede yapay bir nitelik yüklenmiştir. İktidar zaten yaptırımla değil, yürürlükteki norm ve değerleri içselleştirmeye ikna edilerek emniyet altına alınır. Hatta bazen kendisi norm üretir. Bu açıdan toplumsal normlardan müteşekkil iktidar kendiliğinden meşrudur. Çünkü her söylem kendi hakikat rejimini kurar. Ahlakı, yani neyin ahlaki olduğunu, hakikat açısından ele alan Saward'a (1992: 36) göre bu durum da sorunsaldır. Çünkü hakem olarak sadece hakikati tayin etmek, ahlakilikle ilgili ciddi sorunları ortaya çıkarır. Her şeyden önce sorun, bu hakikati nasıl bileceğimiz ve nereden doğduğunu cevaplamamızdır. Artık neyin gerçekten doğru, yanlış, ahlaki olduğu ve hakikat söyleminin ürünüdür. Foucaultcu anlamda, bugünkü söylemin dayatacağı bir hakikat rejimi 'ussal' olanı hakikat ve ahlaki diye işleyecektir.

Weber (1996: 331) bireysel eylemlerin önemini azaltan güçler arasında en güçlüsü olarak rasyonel disiplini işaret eder. Disiplini belirleyen, çok sayıda insanın itaatini rasyonel tek biçimlilik kazanmasıdır. Bundan dolayı bürokrasi, disiplinin en rasyonel türevidir. Yönetilenlerin körü körüne itaati ancak onları disiplin kurallarına boyun eğmeye eğitmekle sağlanır. Disiplin ahlaki motiflere hitap ettiği ölçüde bir görev duygusu ve namusu da varsayar. Bu çözümlemeyi öncül olarak alan Foucault (kendisi bunu belirtmemiştir) okul, kışla ve hastane gibi kurumların disipliner uygulamalar açısından önemine tarihsel düzlemde dikkat çekmiştir. İtaat sağlama açısın-

dan fethedilecek ahlak, din, bilimden sonra nihai noktanın beden olduğu ve bedeni disipline edilmesi yönünde önemli iktidar taktikleri geliştirildiğini ifade etmektedir.

Ahlaki bir iç tecrübe meselesi (vicdan ve nefis ilişkileri) olmasının ötesinde hâkim söylemin bileşeni olarak gören Foucault'nun (1995) kapatma, hapishane üzerine yaptığı çalışmalar dikkat çekicidir. Bu çalışmalarda dikkat çekici nokta öldürerek yöneten eski yönetimin yerini normalleştirerek yaşatan ve yöneten burjuva cumhuriyetinin ahlak ile olan ilişkisidir. Bu bağlamda ahlak, insanların zihinlerine ve kendi içi dünyalarına sızabilmek için mikro iktidar söylemlerinin 18. yüzyılda deneyip uygulamaya soktuğu bir araç niteliğindedir. Ayrıca yine Foucault'ya (1995: 117) göre modern devlet tanımlamasının siyasal karşılığı olan cumhuriyette ahlakın normalleştirici ve uyruklaştırıcı bir siyasal araç haline gelmiş, psikiyatri ve beşeri bilimlerin de etkisiyle, tıpkı ekonomi gibi yönetilmeye başlamıştır. Siyasal söyleme uygun olarak, ahlakın pedagojik dönüşümü söz konusu olmuştur.

Modernleşme sürecine giren toplumlarda geleneksel yapıda dinin işlevini ideolojik akıl yüklenmiştir. Bireyselleşmeyle beraber modernizmin getirdiği “normlar çoğalması” sorunu ortaya çıkmıştır. Normlardaki çoğalma beraberinde toplumsal anomi ve düzensizlikleri getirmiş ve böylece ahlaki-cinsi belirsizlikler mevcut yapının birincil sorunları olarak gündeme gelmiştir. Kuru bir ortam sunan yeni yapıda kitleler sisteme gerçek bağlılık duymadığından (çünkü sistem, daraltılmış ve ekonomizasyona dayalı tekdüze amaçlar öngörmüştür.) sistemin daraltılmış amaçlarında ortaya çıkan başarısızlık, kitlenin sisteme yabancılaşmasını ve meşruluk krizi ile karşılaşmasını kolaylaştırmaktadır (Yılmaz, 1996: 75, 82). Kısaca, modernleşme ile beraber sanayi ve teknolojinin yayılması yolu ile geniş alanda ekonomik bütünleşmenin oluşması ve kırdan kente göç gibi zihinsel, kültürel ve yapısal alanda değişiklikler söz konusu olmuştur. Ancak bu sürecin her zaman ilerici, bütünleştirici olmadığı; gerginlik ve çatışmayı da beraberinde getirdiği görülmüştür (I. ve II. Dünya Savaşı, Vietnam...). Modernizmin neden olduğu yapının meşruluk krizi, kimlik bunalımı önemli tepkiler almaktadır. Hatta çelişkili bir biçimde modernizmin kendi dinamiğini oluşturan etkin-özgür birey anlayışının, gerçekte, kişiliği ve özgürlüğünü yitirmiş insanlar yarattığı iddiası temelinde, önemli eleştiriler yapılmıştır.

Modern etik anlayışının en belirgin siyasal sonucu ahlaki parçalanmadır. Heller'a (1993: 112) göre, modern öncesi dönemlerde, üç temel toplumsal alanın –gündelik yaşam alanı, ekonomik ve siyasal kurumlar alanı, kültürel fikir ve uygulama alanı– hemen hepsinde *Sittlichkeit* (müşterek ahlaki alışkanlıklar, ahlakın kamusal boyutu) hâkimdi. Ama modern dönemde bu alanlar farklılaşmış, ekonomik-siyasal kurumlar birbirinden kopmuş ve kamusal-özel ve mahrem alanlar ayrılmış ve her biri kendi alt alanları ile beraber kendilerine ahlaki alanlar geliştirmişlerdir. Bilim, dinsel sınırlandırmalardan özgürleşerek baskın dünya görüşü haline gelmiştir. Bu gelişmelerin sonucu olarak modern yaşam alanlarının paylaştıkları norm ve kurallar azalmış, yaşam alanları neredeyse uzlaştırılmaz niteliğe bürünmüştür. Ortak “ethos” adeta yok olmuştur. Değerlerdeki görececilik bu parçalanmışlığa eklenince, modern toplumlarda ahlak bunalımı baş göstermiş ve bu bunalımı telafi edecek, ahlaki norm ve

kurallar ihdas edilmeye başlanmıştır. Ancak bu durum insanlardan çok hayvanları sevmeye, çevre hakkı gibi bir takım trajik-komik sonuçları ortaya çıkarmıştır.

Modernliğin ürünü olan mevcut durumda aynı toplum içinde kendilerine ait dilleri konuşan ve adeta birbirleri ile hiç ilişkisi yokmuş gibi görünen düzinelerce mikro toplumların varlığı söz konusudur. İşimize geldiğinde bir ahlaki alandan diğerine sıçramalar günümüzün temel sorunudur. Günlük yaşamımızda çelişkili bir biçimde sabah nihilist, öğlen egoist ve gece evrenselci bir rasyonalist olabiliyoruz. Günümüz insanı belki de bu üç söylemi beraber veya ayrı ayrı yaşamaktadır. Çünkü bugün hiç görülmemiş ölçüde zihinsel sapmalar yaşanmaktadır. Toplamların popüler kültürlerini oluşturan etiksel, geleneksel ve dinsel yasaların yerini popülizm almıştır. Artık temel ahlak sorunu içinde bulunduğumuz bir etkinlik alanında kendi başına ayakta durarak “kurallara uygun” olarak oynamayı başarmaktır. Günümüzde geçerli söylemlerden biri olan ve nihilizme dayanan “her şey mubahtır” anlayışı, hiç bir ahlaki norm veya kuralın olmaması demektir. Hiçbir ölçüt veya düzenleme olmadığında herkes kendi haz ve çıkarına yönelik eylemlerde bulunacaktır. Bir toplumsal yapılanma ve düzen ancak kuralların varlığı ile mümkündür. Bundan dolayı her şeyin mubah olduğu bir toplum düşünülemez. Eğer etik bir din veya ahlaki yetkiler ile donanmış ilahi bir varlık (ölçüt) yoksa neyi “iyi” ve neyi “kötü” olarak değerlendireceğimiz ciddi bir sorundur. Modern zamanlarda ölçüt olarak ilahi bir varlığın yerini aklilik (rasyonalite) ve akıl dışılık (irrasyonelite) alınca doğal olarak tepkisel nihilizm anlatısı doğmuştur (Heller, 1993: 70-72).

Zaten modern insan, Bacon'un bilgiyi bir iktidar kipi olarak algılayan yaklaşımı çerçevesinde, doğayı (çevresini) tahakkümü altına almak için kullanacağı araçların denetimi altına girmesi ilginç bir çelişkidir. Mutluluk arayışı sürecinde amaçlar ile araçların yer değiştirip, her şeyin buharlaşması, araçların amaç olması insanoğlunu yaşamı anlamlandıramama sorunu, yabancılaşmayla yüz yüze getirmiştir. Toplumsal olguların da fizik evrenini yöneten doğal yasalar gibi bir takım kurallara bağlı olarak işlediği iddiasını savunan pozitivist yaklaşımlar, toplumsal olanın normatif boyutunu ihmal etmiştir. Siyasal eylemin kendisini öznenen bağımsız etik bir sorun olarak algılayan klasik siyaset felsefi yaklaşımının aksine, norm ve değerleri araçsal kılan modernlik, siyaseti etik bir mesele olmaktan çıkarmış eylemi değil özneyi ön plana almıştır (Sarıbay, Ögün, 1999: 149).

SONUÇ

Mevcut bunalımları aşma yönünde birtakım çözüm önerilerinin ortaya konduğu görülür. Bu önerilerdeki ortak öge ahlakın işlevselleştirilmesidir. Örneğin Walters'a, (1995: 31) göre, bunalımdan kurtulmada ihtiyaç duyulan en ciddi silahlardan biri ahlaki silahtır ama bu silahlara sahip olmak gerçek anlamlar bulmayı gerektirir. Bu açıdan nihai değerler toplumsal bağlamdan kurtarılmalıdır. Aynı şekilde Touraine (1997: 270), siyasal iktidarın toplumsal değil, ahlaki bir amaca; her bireyin kurtuluşuna bağlanması gerektiğini belirtir. Taylor (1995: 98) ise, tüm bu sıkıntılardan kurtuluş reçetesi olarak demokratik hareket yoluyla ortak bir amacın oluşturulması olarak işaret etmektedir.

Yani çağımızdaki her düzen nihai ve mutlak bir ahlaki temelden yoksundur. Birçok düşünür bu gerçeğin farkına varmış ve modernliğin getirdiği yıkıma karşı, ahlaki-özel dayanağı olan bir takım çözümler sunmuşlardır. Ulvi kaynaklardan beslenen ve teamül niteliğiyle geleneksel yaşamda sosyal hayata yön veren ahlak, insan üretimi ilkeler, *ratio*'dan beslenen ideolojilerle yer değiştirince ortaya çıkan derin sorunlar bu şekilde aşılıp çözülmüştür.

Ama bu çözüm çabalarının beyhude teşebbüsler olduğu açıktır. Çünkü her çözüm önerisi, meseleyi aşırı idealleştirmeler ve indirgemeler çerçevesinde ele almaktadır. Oysa iktidar siyasetinin hâkim olduğu, değerlerin çoğullaştığı, özgürlük ile maddi durumun özdeşleştiği, 'güçlünün haklı' olduğu, anlam haritalarını yitirmiş, olası bir ahlakın ortadan kalktığı, büyü bozulmuş, merkezi değerlerin yitirildiği, insanın Tanrı olduğu modern zamanlarda ahlakilik veya haklılık iddiası boştur. Ancak ehven-i şer arayışını karşılayabilecek eklektik bir takım çözüm önerilerinden bahsedilebilir. Bunlar da eklektik olduğundan ilişkili tüm teşebbüsler durumsal olacaktır. Her geçen gün daha da görelileşen ahlaki yapılanmalarla beraber siyasal alanda ahlaki zemin yokluğundan muzdarip, salt akla dayalı haklılaştırmalar ön plana çıkacaktır. Ahlak, siyasi arenada meşruluğun telafisi için kullanılacak bir araç olacaktır. McIntyre (1967: 53) bu açıdan, günümüz toplumsal yapısında artık ahlaki otoritenin işlerliği kalmadığını belirtir. Çünkü önsel toplumsal uzlaşma ve yerleşik kurallardan kalmıştır. Otoritenin dayandığı önsel toplum uzlaşması çöktüğünde de temele konulacak ahlaki ilkeler kalmaz ve her şey insan tercihi ile arzuları çerçevesinde görecelik niteliği kazanır. Bauman (1998: 15) ise tüm bu gelişmeleri, modernliğin aşılabilir çelişkisi olarak tespit etmektedir.

KAYNAKÇA

- ARENDA, Hannah (1996), *Geçmişle Gelecek Arasında*, (çev.)B.S. Şener, İstanbul: İletişim Yayınları.
- BAUMAN, Zygmunt (1998), *Postmodern Etik*, (çev.) A. Türker, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BECK, Ulrich (1999), *Siyasallığın İcadı*, (çev.) N. Ülner, İstanbul: İletişim Yayınları.
- BROWN, Peter G. (1998), "The Legitimacy Crisis and The New Progressivism", *Public Administration Review*, July/Aug98, Vol.58, Issue4, ss.290-293.
- FOUCAULT, Michel (1995), *Deliliğin Tarihi*, (çev.) M. Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Yayınevi.
- FOUCAULT, Michel (1995), *Hapishanenin Doğuşu*, (çev.) M. Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Yayınevi.
- GIDDENS, Anthony (2000), *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori*, (çev.) T. Birkan, İstanbul: Metis Yayınları.

- GRAMSCI, Antonio (1986), *Hapishane Defterleri, Seçmeler*, (çev.) K. Somer, İstanbul: Onur Yayınları.
- HABERMAS, Jürgen (1975), *Legitimation Crisis*, (çev.) T. McCarthy, Boston: Beacon Press.
- HABERMAS, Jürgen (1997), *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, (çev.) T. Bora, İstanbul: İletişim Yayınları.
- HELLER, Agnes (1990), "The Contingent Person and The Existential Choice", *Hermeneutics and Critical Theory in Ethics and Politics*, (ed.)Michael Kelly, Cambridge: MIT Press, ss.53-55
- HELLER, Agnes, FEHER, Ference (1993), *Postmodern Politik Durum*, (çev.) Ş. Argın, O. Akınay, Ankara: Öteki Yayınevi.
- KÖKER, Levent (1993), "Bilim, Ahlak, Siyaset İlişkileri", *Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaklılık*, (der.) Türker Alkan, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- LARRAIN, Jorge(1995), *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, (çev.)N.Nur Domaniç, Ankara: Sarmal Yayınları.
- LASH, Scot (1994), "Modernite mi, Modernizm mi?", (çev.)M. Küçük, *Modernizm vs. Postmodernizm*, (der.)Mehmet Küçük, Ankara: Vadi Yayınları.
- MARCUSE, Herbert (1964), *One Dimensional Man, Studies in the Ideologies of Advanced Industrial Society*, Boston: Bacon Press.
- MCINTYRE, Alasdair (1967), *Secularization and Moral Change*, Oxford: Oxford University Press.
- MERELMAN, Richard M. (1998), "On Legitimize in the USA: A Weberian Analysis", *Sociological Quarterly*, Summer98, Vol39 Issue3, ss.351-369.
- OPHIR, Adi (1990), "Beyond Good and Evil: A Plea for Hermeneutic Ethics", *Hermeneutics and Critical Theory in Ethics and Politics*, (ed.)Michael Kelly, Cambridge: MIT Press.
- PASQUINO, Pasquale (1993), "The Will to Knowledge", *Foucault's New Domains*, (ed.) M.Gane, T.Johnson, London: Routledge.
- PERIN, Robert G. (1997), "Robert Nisbet and the Modern State", *Modern Age*, Winter97, Volume39, Issue1, ss.39-48.
- PICCONE, P.(1991), "The Crisis of Liberalism and Emergence of Federal Populism", *Telos*, Fall1991, Issue89, ss.7-45.
- SARIBAY, Ali Yaşar, ÖĞÜN Süleyman S. (1999), *Politikbilim*, İstanbul: Alfa Basım.
- SARUP, Madan (1997), *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, (çev.)A.Güçlü, Ankara: Ark Yayınları.

- SCHAAR, John H. (1989), *Legitimacy in the Modern State*, Oxford: Transaction Publishers.
- TAYLOR, Charles (1995), *Modernliğin Sıkıntıları*, (çev.) U.Canbilen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- TOURAINÉ, Alain (1997), *Demokrasi Nedir?*, (çev.) O. Kunal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- WALTERS, Donald (1995), *Modern Düşüncenin Krizi*, (çev.) Ş. Yalçın, İstanbul: İnsan Yayınları.
- WEBER, Max (1997), *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (çev.) Z. Gürata, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- WEBER, Max (1996), *Sosyoloji Yazıları*, (çev.) T. Parla, İstanbul: İletişim Yayınları.
- WOLIN, Sheldon S (1981)., "Max Weber: Legitimation, Method and the Politics of Theory", *Political Theory*, August 1981, ss.401-424.
- YILMAZ, Aytekin (1996), *Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar*, Ankara: Vadi Yayınları.